

## AZ ELSŐ WILSON-KORMÁNY

Miután az 1964. október 15-én megrendezett általános választásokat tizenhárom ellenzékben töltött évet követően 317:303 arányban a Munkáspárt nyerte meg, a miniszterelnöki posztot alig egy éve betöltő Sir Alec Douglas-Home október 16-án hajnali háromnegyed háromkor bejelentette lemondását.<sup>1</sup> Noha Sir Alec szerénységét és tisztességességét senki nem kérdőjelezte meg, a választópolgárok többsége úgy érezte, hogy az idős arisztokrata nem igazán ismeri a mindennapi életviszonyokat és a gazdasági realitásokat, így nem valószínű, hogy képes lenne Nagy-Britannia mindinkább elkerülhetetlennek tűnő modernizációjának az élére állni.<sup>2</sup> Harold Wilson ezzel szemben már a Munkáspárt 1963. októberi kongresszusán a tudományos-technikai forradalom várható gazdasági hatásait elemző beszédével<sup>3</sup> sikeresen tematizálta a modernizációt, miközben Macmillan október 8-i lemondása után a tizenhárom éves kormányzásba belefáradt Konzervatív Pártban utódlási válság alakult ki. A konzervatív parlamenti képviselők többsége, így William Whitelaw ekkor munkaügyi, majd 1972 és 1974 között belügyminiszter Rab Butler miniszterelnök-jelöltségét szerette volna elérni, azonban Macmillan Sir Alec Douglas-Home-ot nevezte meg utódaként.<sup>4</sup> Jogosan merül fel a kérdés: mi állhatott a kormányfői döntés háttérében. Feltételezésünk szerint a brit gazdaságban mind jobban kiütőköző válságjelenségek és a fokozódó modernizációs kényszer menedzselése az adott személyzeti feltételek mellett már meghaladta volna a Konzervatív Párt lehetőségeit, így Macmillan a valószínűsíthető kudarc nyomán várható, az 1964-ben bekövetkezőnél sokkal súlyosabb választási vereségtől szerette volna megóvni pártját. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az akkor már 66 éves miniszterelnök megpróbált időt nyerni a párt megújulásához, egy, a modern kor követelményeinek és a választók elvárásának jobban megfelelő, nem arisztokrata származású és már a 20. században született pártelnök image-ének felépítéséhez.

A konzervatívok választási kudarcához az is jelentősen hozzájárult, hogy a párt jobbszárnya a korteskedést mindinkább a Wilson személye ellen indított támadásokra építette. Először az vált találgatás tárgyává, hogy még 1947-ben, a kereskedelem állami szintű irányításáért felelős kormánytagként volt-e intim viszonya legközelebbi munkatársával, Barbara Castle-lel. Nem sokkal később Douglas Dodds-Parker ezredesnek, az oxfordi konzervatív klub elnökének, a Külügyminisztérium és a hírszerző szolgálat, az MI6 (Military Intelligence Branch 6) egykori összekötőjének jóvoltából olyan hírek terjedtek el, hogy a Munkáspárt elnöke szerelmi viszonyt folytat Marcia Williamsszel, a jelenlegi személyi titkárnőjével. Mivel az ezredes és a Wilson lejáratásán munkálkodó stáb nem tudták a vádakat bizonyítani, a tervezett negatív kampányhoz a hazai sajtót – a rágalmazás miatt indítható jogi procedúra veszélye miatt – csak korlátozottan használhatták fel, ezért úgy döntöttek, hogy külföldön jelentetik meg a „leleplező írásokat”. 1964. május első napjaiban Quentin Hogg konzervatív képviselő azért utazott Párizsba, hogy a francia jobboldali újságoknak próbálja meg átadni a „nagy sztorit”. Az igaztalan vádakot követően az ellenzék soraiból többben kérdőre vonták Hoggot a Profumo-ügy szexuális vonatkozásaira utalva, mire Hogg olyan gyerekeknek nevezte a Labour képviselőit, „akiknek az ilyesmi izgatja a fantáziáját”. A negatív kampány azonban hamarosan visszaütött.

Amikor Hogg három nappal a választások előtt a londoni egyetemen tartott beszédében ismét előhozakodott Wilson „magánéletével”, az egyetemisták kifütyülték, sőt a konzervatívok utolsó öt évének sorozatos kémbotrányait gúnyolva azt kiabálták: „Lonsdale, Vessel, Profumo! Ebből elég volt! Mi mindannyian Wilsont akarjuk!”<sup>5</sup>

Sir Alec lemondását követően a királynő Harold Wilsont kérte fel az új kormány megalakítására,<sup>6</sup> aki egy újabb választási győzelmet követően hat éven át maradt kormányon. A kabinet megalakulásához másnap a Times a következő kommentárt fűzte: „Mr Wilson, a hatodik munkáspárti miniszterelnök, aki 48 évesen századunk legfiatalabb kormányfője, erős kormányt szándékozik felállítani, amelynek legfontosabb törekvése a pénzügyi problémák kezelése lesz.”<sup>7</sup>

Az új kormány tagjainak rekrutációja alapvetően a Munkáspárt frakciói közötti egyensúly megteremtése jegyében történt, hiszen enélkül elképzelhetetlen lett volna az ország kormányzása. Különböző felfogású emberek kerültek a gazdaság irányításának két ellentétes pólusára. A gazdasági irányítás eddigi pénzügyminisztériumi dominanciájának kiegyensúlyozására létrehozott új testület, a Gazdasági Ügyek Minisztériuma (Department of Economic Affairs) élére a miniszterelnök egykori legfőbb ellenlábas, a párt jobbszárnyához tartozó George Brown került, míg a pénzügyminiszter (Chancellor of Exchequer) posztját a másik vetélytárs, James Callaghan kapta meg. Wilson taktikája a hatéves kormányzás során mindvégig sikeresnek bizonyult, hiszen riválisai már csak a hatásköri átfedések és az illetékesség terén is állandóan egymás torkának estek. A kabinetminiszterek többsége a középosztályhoz tartozott, a kormányfőn kívül négyen – Richard Crossman építésügyi és önkormányzati (Secretary of State for Housing and Local Government), Anthony Crosland oktatási miniszter (Secretary of State for Education), Douglas Jay, a Kereskedelmi Tanács elnöke (Board of Trade), valamint az egyetlen arisztokrata családból származó kormánytag, Lord Longford lord pecsétőr (Lord Privy Seal) – korábban egyetemi oktatók voltak. A kormány tagjainak fele csak középiskolát végzett, ennek megfelelően erősebb volt baloldali elkötelezettségük, bár csak nyolcan származtak hagyományos értelemben vett munkásosztálybeli szülőktől. A kormányzás hat éve alatt az ő szociális érzékenységük bizonyult a legerősebbnek, de az ún. intellektuelekhez hasonlóan ők is inkább jobboldali szociáldemokraták voltak. Bár a kormányon belüli értelmiségi elitezhez tartozó csoport bizalmatlan volt a kormányfővel szemben, Wilsonnak mégis a munkásosztálybeli kormánytagok okozták a legtöbb fejfájást.<sup>8</sup> A bürokrácia elburjánzását megakadályozandó, a miniszterelnök lemondott egy-két korábbi tervéről, például az önálló felsőoktatási tárcáról, ennek ellenére a The Economist mégis bírálta a kormányfőt, mondván túl magas a miniszterek átlagéletkora, ráadásul sok tekintetben komoly hatásköri átfedések vannak az egyes minisztériumok között. Az üzleti szféra különösen a gazdaságirányítás párhuzamosságai és a szakszervezetek túlzó követelése miatt aggódott, de erőteljesen vitatta a társasági adó emelésének tervét is. A mérvadó üzleti hetilap véleménye szerint a fizetési mérleghiány csökkentése érdekében elsősorban az importot kiváltó ipar fejlesztése, és nem az importvámok emelése jelentheti a megoldást.<sup>9</sup>

Nem sokkal a kormányalakítás után Wilson kézhez kapta a kincstár jelentését, ami alapján az 1964-es esztendőre 800 millió fontos fizetési mérleghiányt jósolt,<sup>10</sup> holott a választási kampány idején még csak 400 millió fontról beszélt. Wilson ekkor követte el az első súlyos hibát, mivel dramatizálta a helyzetet, és ezzel mintegy megerősítette a pénzügyi spekulánsoknak a fonttal szembeni gyanakvását. A pénzügyminiszterrel és a gazdasági ügyek miniszterével folytatott szűk körű

megbeszélésen szóba került a leértékelés, de Callaghan ezt a kincstár tisztviselőinek álláspontjára utalva helytelenítette, mivel a devalvációt a hazai és nemzetközi befektetők a kormány ígéreteinek megszegéseként értelmeznék, ráadásul ezt a lépést az Egyesült Államok sem támogatná. Wilson 15 évvel korábbi, kedvezőtlen tapasztalatai miatt hajlott arra, hogy elfogadja a Callaghan által mondottakat, pedig fő gazdasági tanácsadója, Thomas Balogh is a leértékelés mellett szállt síkra, miután a realitásokra tekintettel feladta korábbi álláspontját.

A miniszterelnök a minimális parlamenti többségre és a következő választásra tekintettel nem akarta, hogy a sajtó egyenlőségelet tegyen a Labour és a devalváció közé, így a font árfolyamának kiigazítása egészen 1967 novemberéig tabutémává vált. Wilson az október 26-i parlamenti beszédében kijelentette, a kormány mindent megtesz a font kulcsvaluta szerepének megőrzése érdekében, ami Callaghan szerint „a történelmi misztikum és szimbolizmus keverékeként kiegyenlítette az eltérést a sterling pozíciója és a valós gazdasági teljesítmény között”.<sup>11</sup>

Az 1964. november 3-i kormányprogram a fizetési mérleghiány csökkentésére az alapvető élelmiszerek és nyersanyagok kivételével mindennemű importra 15%-os pótvámot vetett ki, az export növekedését és egyben a foglalkoztatás bővítését külön adókedvezményekkel kívánta előmozdítani, ugyanakkor kilátásba helyezte több presztízsberuházás – így például a Concorde repülőgép gyártásának – elhalasztását vagy felülvizsgálatát, valamint az acélipar nacionalizálását. Az 1965-ös évre beterveztett, enyhén deflációs célzatú költségvetés a tőkejövdelemre kivetett osztalékadó bevezetésén kívül általános adóemelését helyezett kilátásba, a tradicionális munkásosztálybeli szavazóknak ígért nyugdíjemeléssel és a receptdíjak eltörlésével párhuzamosan. A kormány tagjai közül egyedül Douglas Jay, a Kereskedelmi Tanács elnöke nem értett egyet a vámok emelésével, ő inkább a font lebegtetésére tett javaslatot.

Az ellenzék az utóbbi terv kivételével inkább csak az elvárásnak megfelelően bírálta a kormányprogramot,<sup>12</sup> bár Reginald Maudling felhívta a figyelmet arra, hogy a vámpótlék ellentétes a GATT szellemiségével, így nem kizárt, hogy ellenlépés történjen Nagy-Britannia kereskedelmi partnerei részéről. Az előző kormány pénzügyminisztere egyben arra is felhívta a miniszterelnök figyelmét, hogy a fizetési mérleghiány a beruházások élénkülésének számlájára írható.<sup>13</sup> Ha viszont figyelmesen olvassuk el Maudling beszédének szövegét, nyomban feltűnik, hogy a befektetések feltehetően elég jelentős része külföldön realizálódott, elsősorban a bányászatban és az olajkitermelésben. Ez egyértelműen arra utal, hogy a gazdasági elit a rendelkezésre álló tőkét az eddigi gyakorlatnak megfelelően inkább a tengeren túli nyersanyag-kitermelésben meglévő pozíciója fenntartására, mintsem a hazai ipar modernizációjára kívánta fordítani.

A londoni City és a külső pénzügyi befektetők, akik alapjaiban véve nem bíztak Wilsonban, a még eme nagyon mérsékelt szociális reform iránti kormányzati elkötelezettséget is komoly megütközéssel fogadták. Miután a bizalmatlanság jeleként a font árfolyama zuhanni kezdett, november 19-ének estéjén Lord Cromer, a Bank of England kormányzója az irányadó kamatláb 1 százalékpontos emelésére tett javaslatot. Wilson, Callaghan és Brown bár tisztában voltak az addig elszünetelt veszteségekkel, utóbbi elutasította az opciót. Másnap este a befektetők megnyugtatása érdekében 5%-ról 7%-ra emelték az irányadó kamatlábat, de ez is csak ideig-óráig volt képes elodázni a további árfolyamesést. November 24-én a jegybanki kormányzó már

megszorító intézkedéseket követelt a miniszterelnöktől, elsősorban a hitelezés feltételeinek szigorítását, valamint a szakszervezetek mozgásterét korlátozó törvények meghozatalát szerette volna elérni, miközben erőteljesen szorgalmazta a szociális kiadások csökkentését, a tengeren túli katonai kiadások visszafogását és az acélipar tervezett államosításának elhalasztását.<sup>14</sup> Wilson ezt nem volt hajlandó elfogadni, mondván egy ilyen tervezetet pártállásra való tekintet nélkül senki sem lenne hajlandó végrehajtani, hacsak nem akar visszatérni a konzervatívok restriktív gazdaságpolitikájához.<sup>15</sup>

A kormányfő mindent megtett annak érdekében, hogy a jóléti kiadások terén ne kelljen megszorítással élnie. November 22-én a Chequers-ben, a miniszterelnöki rezidencián megbeszélést folytatott a fegyveres erők vezérkari főnökeivel, aminek során egyértelművé tette, hogy az ország gazdasági nehézségei miatt elkerülhetetlen a katonai kiadások csökkentése, és egyben Nagy-Britannia védelmi elkötelezettségeinek újragondolása. A rendelkezésre álló előzetes kalkulációk alapján a folyamatban lévő három legköltségesebb repülőgép-fejlesztési program (a P1154 és a HS681 vadász, valamint a TSR2 felderítő bombázó) az 1969–70-es pénzügyi évben az akkori árfolyamon rendkívül magas, 2,4 milliárd fontos költségűlléppéssel járt volna, amelyet a kormányzat a pénzügyi stabilitás megőrzésére való tekintettel szeretett volna elkerülni. Időközben alternatív megoldásként amerikai típusok beszerzése, illetve licence alapján történő gyártása is szóba került. A kompromisszum jegyében a 65-ös Védelmi Fehér Könyv (White Paper) takarékosági okokból bejelentette a két hazai vadászgép projektjének törlését, míg a TSR2 további sorsát a költségvetés helyzetének alakulásától tették függővé, de végül ez is áldozatul esett az áprilisi megszorító intézkedéseknek.<sup>16</sup> Ezzel a döntéssel mindenképpen lezárult egy korszak a brit repülőgépgyártás történetében, mivel az 1965 óta eltelt időszakban a szigetország a Hawk típusú gyakorló és csatarepülőgép kivételével nem állított elő kizárólag hazai fejlesztésű harci repülőgépet.

Noha a magyar szakirodalomban általános az a nézet, hogy a Királyi Légierő, a Royal Air Force, illetve az önálló brit repülőgépipar hanyatlása a Munkáspárt kormányzásának idején kezdődött, ez azonban a tények alapján nem felel meg a valóságnak. Bill Gunston, a Királyi Légierő egykori bombázópilótája, nemzetközileg elismert katonai szakíró publikációiban konzekvensen állítja, hogy a hanyatlás már a megelőző tizenhárom évi konzervatív kormányzás időszakában elkezdődött. Denis Healey, az első és második Wilson-kormány védelmi minisztere emlékirataiban megerősíti Gunston állításait, miszerint „Duncan Sandy konzervatív párti hadügyminiszter 1957-ben tett katasztrofális hatású kijelentése – »a vadászgép és a bombázó már elavult fegyverek« – nemcsak a brit fegyveres erőket fosztotta meg az új generációs szuperszonikus harci repülőgépektől, hanem a repülőgépipar exportpiacait is eljásztotta”.<sup>17</sup> Ahogy maga Wilson 1960. április 26-án megtartott parlamenti beszédében is rámutatott, az egymást évente váltó konzervatív hadügyminiszterek mindegyike más és más fegyverrendszer iránt volt elkötelezett, így nem meglepő, hogy egyetlenegy fejlesztési programot sem vittek végig következetesen.<sup>18</sup> Healey ugyanakkor a politikusok mentségére hozza fel, hogy a légierő – és általában a fegyveres erők – gyakran és sokszor rapszodikusán változtatta az új típusokkal szemben támasztott követelményrendszert, és a gyártó cégek a szerződés reményében sokszor vállaltak el olyan feltételeket, amelyeket később nem tudtak teljesíteni.<sup>19</sup>

Külpolitikai téren a munkáspárti kormány számára az első megmértetést Wilson 1964. december 6-án kezdődő első hivatalos washingtoni látogatása jelentette, amelynek a nyugati szövetség védelméhez történő brit hozzájárulás volt a fő témája.<sup>20</sup> Noha a Munkáspárt az atomfegyvermentes Nagy-Britannia jelszavával lépett fel a megelőző években, a befektetett összegekre való tekintettel kormányra kerülése után nem állította le a négy rakétahordozó atom-tengeralattjáró építését, de a tervezett ötödik hajó legyártására már nem került sor. Mint később kiderült, nem annyira a pénzügyi megfontolás vezérelte Wilson és Healey döntését, hiszen 1964 októberéig csak 40 millió fontot költöttek a Polaris-flotta megvalósítására, miközben 270 millió szerepelt külön e célra elkülönítve a költségvetésben, hanem az a felismerés, ami szerint az önálló elrettentés növeli az ország politikai mozgásterét.<sup>21</sup>

Az új munkáspárti kormány, amely eredetileg szeretne volna elérni John Fitzgerald Kennedy és Harold Macmillan nassauai egyezményének újratárgyalását, most azzal a kéréssel fordult Johnson elnökhöz, hogy a nukleáris téren nyújtott hozzájárulásért cserében engedje el az NSZK-val szembeni védelmi kötelezettség egy részét. A védelmi garanciát a közös amerikai–angol Atlanti Nukleáris Haderő (Atlantic Nuclear Force, ANF) keretében képzelték el. A miniszterelnök ugyanis rámutatott, hogy a tervek szerint felszíni hadihajókból álló többoldalú atoműtőerő (Multilateral Force) technikai paraméterei kérdésesek, túlélőképessége meglehetősen bizonytalan, a programban részt vevő államok többsége tartósan nem tudná vállalni a fenntartással járó költségeket, miközben a német részvétel a többnemzetiségű legénység keretében kiszámíthatatlan reakciókat provokálna ki a Szovjetunió részéről. Wilson, aki a találkozó során igyekezett amerikai stílusban, fesztelenül viselkedni, sikeresnek minősítette a megbeszéléseket, hazaérkezése után a brit–amerikai kapcsolatokban új korszak kezdetéről beszélt.<sup>22</sup> –

A külpolitikai téren tapasztalatlan, csak fenntartásokkal angolbarát Johnson viszont kezdettől fogva bizonyos ellenszenvvel viseltetett a brit miniszterelnökkel szemben. Az intrikus természetű elnök ugyanis nagy valószínűséggel hitelt adott az 1961-ben dezertált orosz hírszerző alezredes, Anatolij Golicin által megfogalmazott, James Angleton CIA belbiztonsági szolgálatvezető és J. Edgar Hoover FBI-igazgató által ismertetett, az utóbbiak szerint meggyőző teóriának, miszerint Hugh Gaitskell, a Munkáspárt 1963 januárjában elhunyt korábbi elnökét a KGB gyilkolta meg annak érdekében, hogy Harold Wilson személyében szovjetbarát vezető juthasson hatalomra a Munkáspártban. Másrészt a keleti parti diplomáciai elithez tartozó külpolitikai tanácsadók nem bíztak Wilsonban, mivel ő nem volt tagja annak a Munkáspárt jobbszárnyán elhelyezkedő csoportnak, amelyet a CIA az 1950-es években George Brown közvetítésével jelentős pénzügyi támogatásban részesített.

Jelen ismereteink szerint azonban Golicin elképzelése több tekintetben nem felelt meg a valóságnak. Az alezredes ugyanis azt állította, hogy a gyilkosságot a KGB Rogyin tábornok vezette különítménye hajtotta végre, azonban a tábornok, aki majdnem tíz évig tartózkodott Nagy-Britanniában Korovin álnéven, 1961-ben visszatért a Szovjetunióba. Ugyanakkor a volt KGB-ügynök által Gaitskell halálának okaként vélelmezett lupus epithemathosist (veseelégtelenséget okozó gyógyíthatatlan kötőszövet-elváltozást) a Királyi Mikrobiológiai Intézet által kiadott állásfoglalás szerint mérgezéssel nem lehetett előidézni. Továbbá meg kell jegyeznünk, hogy amennyiben James Callaghan nem lép fel trónkövetelőként Gaitskell halálát követően, a pártelnöki tisztség nagy valószínűséggel az elkötelezett Amerika-barát és élesen

szovjetellenes George Brown kezébe került volna, ami végképp ellentétben állt a szovjetek érdekeivel.<sup>23</sup>

1964. december 16-án a kormány, a szakszervezetek és a munkaadók képviselői szándéknyilatkozatot írtak alá az árak és a bérek ellenőrzése, valamint a termelékenységi mutatók javítása érdekében, amit nem sokkal később a Nemzeti Ár-és Bérelenőrzési Bizottság (National Prices and Incomes Board) megalakulása követett. A munkáspárti kormány komoly előrelépést tett a neokorporatizmus irányába, amivel elsősorban azt szerette volna elérni, hogy az ország versenyképességének megtartása érdekében a bérek csak a termelékenység növekedési ütemének megfelelően emelkedjenek, ugyanakkor a központi bérmegállapodás pedig vessen véget a romboló hatású sztrájkoknak, amelyek időről időre veszélybe sodorták a külföldre irányuló szállításokat, és ezáltal a fizetési mérleg egyensúlyát is veszélyeztették.<sup>24</sup>

1965. január 24-én került volna sor a kormány első száz napjának értékelésére, amikor 91 éves korában váratlanul elhunyt Sir Winston Churchill. A 20. század legnagyobb formátumú brit miniszterelnökének január 30-i gyászszertartása után Wilson kísérletet tett arra, hogy a ceremónián részt vevő Ian Smith rhodesiai kormányfőt jobb belátásra bírja a már több hónapja tartó válság rendezése érdekében. A Közép-afrikai Államszövetség felbomlása után, 1964 őszén a szélsőségesen konzervatív Ian Smith ragadta magához a nagyszámú fehér telepesek által lakott gyarmat, Rhodesia vezetését. Smith, aki a függetlenség egyoldalú kikiáltásával fenyegetőzött, hallani sem akart a többségi fekete társadalom egyenjogúsításáról. A sikertelen londoni megbeszélés után, februárban a miniszterelnök megbízottja, Arthur Bottomly Salisburyben kijelentette, a többségi uralom megvalósítása előtt a függetlenség elnyerésére csak akkor lát lehetőséget, ha Rhodesia kormánya ígéretet tesz arra, hogy nem gördít akadályt a fekete lakosság jogainak kiterjesztése útjába. Egyúttal a fehér telepesek képviselőinek a tudomására hozta, hogy a brit kormány az alkotmány hatályát fokozatosan szeretné kiterjeszteni az afrikaiakra, elkerülendő a többségi uralom szakszerűtlenségének negatív hatásait. Smith elvileg egyetértett a nyilatkozattal, azonban a Rhodiesiai Front májusi választási győzelme után visszavonta korábbi ígéretét. Miután a tárgyalások október 7-i londoni és november eleji salisburyi fordulója sem hozott eredményt, Smith november 11-én közzétette „Rhodesia függetlenségének egyoldalú deklarációját”, ami *Unilateral Declaration of Independence* néven vonult be az angolszász történetírásba.

A gyarmat kormányzója menesztette Smith-t, aki azonban kijelentette, nem ismeri el a brit korona felsőbbbőségét. Az afrikai államok többsége katonai beavatkozást sürgetett, akár az ENSZ égisze alatt, amit Wilson kormánya a potenciális szovjet jelenlét miatt elvetett. Az ENSZ-ben egyre hevesebb bírálatok érték Nagy-Britanniát határozatlansága miatt, Lord Caradon brit nagykövet alig tudta megakadályozni az elítélő határozat meghozatalát. Crosland szabotázsakciókkal és az ellenzék támogatásával tartotta lehetségesnek Smith trónfosztását, míg Kenneth Kaunda a Rhodesia villamosenergia-termelésének döntő hányadát biztosító Kariba duzzasztógát elfoglalására tett javaslatot.<sup>25</sup> A hadügyminiszter utasítására a vezérkar elkészítette a rhodiesiai főváros elfoglalásának haditervét, ami után megkezdődött a Máltán állomásozó ejtőernyős alakulatok felkészítése. Azonban a kormányfőt nyugtalanította, hogy nemcsak lázadó fehér telepesek fenyegetőztek ellenállással, hanem a kémelhárítás, az MI5 (Military Intelligence Branch 5) jelentése szerint a hadsereg alakulatai megtagadhatják a Rhodesia elleni támadásra adott parancs teljesítését. Noha

George Wigg, a miniszterelnök katonai-nemzetbiztonsági főtanácsadója informális kapcsolatai segítségével kiderítette, hogy a Rhodesiában állomásozó gyarmati haderők parancsnokainak korona iránti elkötelezettségéhez és a tisztikar lojalitásához nem fér kétség, a katonai intervenció terve annak ellenére lekerült a napirendről, hogy Smith hadereje brit főtisztjei nélkül nem lehetett volna képes érdemi ellenállást kifejteni.<sup>26</sup> A kormányzat hivatalosan az ország gazdasági nehézségeire hivatkozva vetette el a beavatkozást, azonban sokkal valószínűbb, hogy az előrehozott választásokra készülődő Wilson nem merte vállalni a döntően brit származású telepések ellen folytatandó, könnyen gerillaharc jellegű testvérháború politikai kockázatát.

Miután az amerikai légierő február elejétől rendszeresen bombatámadásokat indított Vietnam nagyvárosai ellen, 49 munkáspárti képviselő arra szólította fel a kormányfőt, vonja meg az Egyesült Államoknak nyújtott külpolitikai támogatást. A brit miniszterelnök április 15-i látogatásán Johnson Ausztrália és Új-Zéland mintájára brit csapatok háborús részvételét szerette volna elérni, amit a már akkor is a térségben állomásozó 54 000 katona jelentette anyagi terhekre való hivatkozással Wilson nem volt hajlandó teljesíteni. A harmadik, december 17-én kezdődő csúcstalálkozón a karácsony és február elseje közé eső időszakra tűzszüneti javaslattal állt elő, ugyanakkor felajánlotta, hogy közvetít a szemben álló felek között. Bár az elnöki díszvacsorán Johnson pozitívan szólt a brit kormányfő közvetítői szándékáról és egyben méltatta a pénzügyi egyensúly helyreállítását célzó erőfeszítéseit<sup>27</sup> (valószínű, hogy a Wilson KGB-s kapcsolatairól szóló értesítéseket megbízható forrásokból szerzett információk ekkorra már határozottan megcáfolták), Marcia Williams, Wilson személyi titkára szerint azonban érezni lehetett az amerikai elnök neheztelését, amiért Nagy-Britannia nem vesz részt a vietnami háborúban.<sup>28</sup>

A külpolitikai aktivitás azonban nem feleltethette el a gazdasági problémákat. 1965 májusában a folyó fizetési mérleg jelentős hiányt mutatott, aminek következtében a font sterling ismételten nyomás alá került. A jegybank kormányzója a közkiadások radikális csökkentését, a folyamatban lévő útépitések és önkormányzati, jóléti beruházások leállítását követelte, ami a Munkáspárt elveivel nem volt összeegyeztethető. A kormányfő, aki az újabb spekulációért a multinacionális vállalatokat és a nemzetközi pénzvilágot hibáztatta, kilátásba helyezte a font árfolyamának lebegtetését. Végül a font és egyben a dollár stabilitásának megőrzése érdekében Callaghannek sikerült hárommilliárd dolláros kölcsönt szereznie vezető amerikai pénzintézetektől. Amikor 1966 elején lejárt Lord Cromer megbízatása, spekulációban való részvétel gyanúja miatt Wilson úgy döntött, nem hosszabbítja meg a kormányzó mandátumát.<sup>29</sup>

A gazdasági nehézségekre, a külpolitikai téren továbbra is fennálló kihívásokra (Rhodesia, az Egyesült Államokhoz fűződő viszony, kelet–nyugati enyhülés) és a küszöbönálló nagy horderejű törvényjavaslatokra tekintettel a párt elnöksége úgy határozott, hogy 1966. március 1-jére kírja a választásokat. A választásokat végül a kormányzó párt biztos, 110 mandátumos fölényrel nyerte meg.<sup>30</sup> A miniszterelnök saját választóközében immár hatodszor aratott biztos győzelmet riválisai felett.

## Jegyzetek

- <sup>1</sup> *Harold Wilson: The Labour Government*. London, Weidenfield and Nicolson, 1971. 17.
- <sup>2</sup> *Egedy Gergely: Nagy-Britannia története*. Budapest, Aula, 1998. 295–296.
- <sup>3</sup> *The Observer*, 1963. október 6.
- <sup>4</sup> *William Whitelaw: The Whitelaw Memoirs*. London, Aurum Press LTD, 1989. 48.
- <sup>5</sup> *Stephen Dorill–Robin Ramsay: Smear! Wilson and the Secret State*. London, Fourth Estate LTD, 1991. 44–48.
- <sup>6</sup> *Austin Morgan: Harold Wilson*. London, Pluto Press, 257.
- <sup>7</sup> *The Times*, 1964. október 16.
- <sup>8</sup> *Morgan: i. m.* 258–261.
- <sup>9</sup> *The Economist*, 1964. október 24.
- <sup>10</sup> *Harold Wilson: Memoirs*. London, Weidenfield and Nicolson, 1986. 206.
- <sup>11</sup> *Idézi: Wilson: The Labour Government*. 19.
- <sup>12</sup> *Uo.* 19–20.
- <sup>13</sup> *Reginald Maudling: Memoirs*. London, Sidgwick and Johnson, 1978. 133–134.
- <sup>14</sup> *Dorill–Ramsay: i. m.* 78–82.
- <sup>15</sup> *Morgan: i. m.* 268.
- <sup>16</sup> *Michael Dockrill: British Defence since 1945*. Oxford, Basil Blackwell LTD, 1989. 91–93.
- <sup>17</sup> *Denis Healey: The Time of My Life*. Penguin Books LTD, London, 1989. 271.
- <sup>18</sup> *Harold Wilson: Purpose in Politics*. London, Weidenfield and Nicolson, 1964. 174–179.
- <sup>19</sup> *Healey: i. m.* 272.
- <sup>20</sup> *Morgan: i. m.* 270–271.
- <sup>21</sup> *Dorill–Ramsay: i. m.* 48–52.
- <sup>22</sup> *Wilson: The Labour Government*. 46–51.
- <sup>23</sup> *Dorill–Ramsay i. m.* 53–54.
- <sup>24</sup> *Uo.* 55–56.
- <sup>25</sup> *Morgan: i. m.* 272.
- <sup>26</sup> *Wilson: The Labour Government*. 179–181.
- <sup>27</sup> *Morgan: i. m.* 281.
- <sup>28</sup> *Marcia Williams: Inside No. 10*. London, Weidenfield and Nicolson, 1972. 66.
- <sup>29</sup> *Dorill–Ramsay: i. m.* 83–87.
- <sup>30</sup> *Egedy: i. m.* 305. *Harold Wilson, The Labour Government*. London, Weidenfield and Nicolson, 1971, 17.